

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 11 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL, April 2019

DOI Number 10.9737/hist.2019.727

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 01.02.2019 – Kabul Tarihi: 08.04.2019

Atıf Künyesi: Derya Coşkun, “Mâzenderân’da Siyasî İki Cereyan; Marâşî ve Kiyâ Anlaşmazlığı”, *History Studies*, 11/2, Nisan 2019, s. 483 - 493

Mâzenderân’da Siyasî İki Cereyan; Marâşî ve Kiyâ Anlaşmazlığı *Two Political Currents in Mazandaran: The Marashi and Kia Conflict*

Dr. Derya COŞKUN

ORCID No:0000-0001-7161-5430

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Volume 11
Issue 2
A tribute to
Prof. Dr.
Mehmet Ali
ÜNAL
April
2019

Öz: Bazı coğrafyalar vardır ki sahip olduğu konum itibariyle içinde oluşan siyasi güçlerin durumu hakkında önemli bilgiler verir. Bu durum bazen çok güçlü devletlerin bazen de yerel beylikten öteye geçemeyen zayıf siyasi teşekküllerin varlığına etki eder. Bu nedenle geçit vermeyen zor şartlara sahip bölgelerde büyük ve güçlü siyasi teşekküllerden söz etmek neredeyse imkânsızdır. Zor coğrafi şartlara sahip olması hasebiyle dikkat çeken Mâzenderân da sadece siyasi değil dinî anlamda da farkındalığı olan bölgeler arasında yerini almıştır. Şîâ'nın bu topraklarda filizlenmesi de Mâzenderân'ın dış çevreyle doğrudan etkileşim sağlayamamasının doğal sonucudur. Mar'âşî seyitlerinin çalışmalarıyla sūfî çerçevede kabul edilir hale gelen Şîâ, Sâdât-ı Marâşî'nin kuruluşuyla siyasi bir yapı kazanmıştır. Görünürde dinî ağırlıklı gerçekte ise siyasi nedenlere bağlı çatışmaların merkezi olan Mâzenderân, Bâvendilerin siyasi güçlerini kaybetmeleriyle Kiyâların etkin olduğu bir yer haline gelmiş fakat Mar'âşîlerin Mâzenderân topraklarında devlet kurmalarıyla durum değişmiştir. Bu bağlamda Kiyâlar ve Marâşîler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve akabinde yaşanan savaşlar makalenin ana konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mâzenderân, Marâşî, Seyit, Kiyâ, Şîâ.

Abstract: There are some geographies which, by virtue of their location, provide some important information about political powers that form in those lands. This situation influences the existence of sometimes very powerful states or sometimes weak political formations at the level of local principalities. Therefore, it is almost impossible to mention great and powerful political formations in regions with difficult conditions of accessibility. Mazandaran, which attracts attention due to its difficult geographical conditions, has taken its place among the regions which involve a recognition in both political and also religious terms. The fact that Shia sprouted in this region is a natural result of the fact that Mazandaran could not directly interact with external environment. Shia, which became accepted in Sufi circles thanks to the efforts of Marashi sayyids, gained a political nature with the establishment of Sadat-i Marashi. Turning into a centre of conflicts due to reasons that were apparently religious but actually more political, Mazandaran became a place dominated by the Kia dynasty when the Bavand dynasty lost its political power but the situation changed when the Marashi dynasty established a state in the region. Conflicts that emerged between the Kia and Marashi dynasties and the resulting wars form the main topic of the current article.

Keywords: Mazandaran, Marashi, Sayyid, Kia, Shia

Giriş

Mâzenderân¹ coğrafyasının sahip olduğu zor şartlar burada yaşan toplumların zaman zaman sorun yaşamalarına neden olmuştur. Bu nedenle Mâzenderân'da güçlü bir devletin

¹ Hazar Denizi ile Elburz dağları arasında Cürcan'dan Deylem'e kadar uzanan bölgeye Taberistan (طبرستان) adı verilmiştir. Coğrafi şartlara bağlı olarak buraya yerleşen toplumlar tarafından birçok farklı isimle adlandırılan

varlığından bahsetmek neredeyse imkânsızdır. Genellikle yerel beylerin başkanlığında varlık gösteren siyasi yapılar, sürekli mücadele halinde olmuşlardır. Bu elbette Mâzenderân'ın sahip olduğu olumsuz coğrafî yapıdan ileri gelmektedir. Özellikle Bâvendîlerin bu topraklardaki siyasi varlıklarının son bulmasıyla Çelâvîler, Celâlîler ve Marâşîler bölgede etkin güç olmaya başlamışlardır. Aslında Mâzenderân'ın muhatapları ilk dönemler Kiyâlar'dır. Aralarında şiddetli geçimsizlik olan Kiyâlar, iki ana kola ayrılmak suretiyle yer aldıkları kabileye izafen Çelâvî ve Celâlî olarak adlandırılmışlardır. Mâzenderân'da hüküm süren bu iki yerel güç, Marâşîlerin devlet kurma süreçlerine kadar mücadele halinde olmuşlar Marâşîlerin ortaya çıkışıyla da mücadelenin yönü onlara çevrilmiştir.

1. Kiyâlar ve Marâşîler'in Kimliği

Mâzenderân'da hüküm süren Kiyâlar, Kiyâ Çelâvîler ve Kiyâ Celâlîler olmak üzere iki farklı bey tarafından yönetilmişlerdir. Kiyâ Çelâvîlerin hükümdarı Çelâvî Efrâsiyâb'dır². Ondan sonra da oğlu İskenderî Şeyhî³, yönetimi devralmış ve Çelâvîler varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir⁴. Kiyâ Celâlîler'in yöneticisi ise Celâlî Ahmed Ecel'dir⁵.

Kiyâ Çelâvîler kendi aralarında *Dervişler ve Çelâvîler* olarak ikiye ayrılmışlardır. Bunun nedeni Horasan Serbedârilerinde⁶ görülen çifte hükümdarlık sistemini benimsemiş olmalarıdır.

Taberistan, "Tapur" (تپور) dan gelmekte olup Farsçada "Teber" (تبر) kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kelime odun veya ağaç kesmek manasına gelmektedir. Karînîlerin soyundan olduğu düşünülen Mâzyâr adında bir hükümdar Taberistan'ı fethettikten sonra bulunduğu bölgeye koruma amacıyla bir duvar ve birkaç tane de kapı yaptırmıştır. Bu duvara zamanla Mâz (ماز) ismi verilmiş ve duvarın iç kısmı Mâzenderûn (مازندرون) olarak adlandırılmıştır. Bu olaydan sonra da artık bu coğrafya için Mâzenderân adı kullanılmıştır. Mâzenderân (مازندران) adı, Mazana-Tara (مزن ترا) şeklindeyken sonradan Mâzenderân'a dönüşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz; Nizamüddin Nuri, "Vech-i Tesmiye-i Taberistan ve Mâzenderân", *Tahran Üniversitesi İnsani İlimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. CLXXXIII, 1386, s. 194; İzzettin Ali b. Muhammed İbnü'l-Esir, *el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, (Çev. Ahmet Ağrakça vd.), C. X, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008; Guy Le Strange, *Serzemîn-i Hilafet-i Şarkî*, (Çev. Mahmud İrfan), Şirket-i İntişarat-ı Ulum-u Ferhengi, Tahran 1377, s. 394; Seyyid Muhammed Tâki Secadî, *Tarih-i Coğrafya-yı Tarih-i Ramsor*, İntişarat-ı Muin, Tahran 1378, s. 33; Salih Purgari, "Nigahi be Coğrafya-yı Tarih-i Taberistan der Kurun-u Evvel-i Hicri", *ez-Zehra Üniversitesi İnsani İlimler Araştırma ve İlim Dergisi*, S. XVII-XVIII, 1375, s. 34; Osman Gazi Özgüdenli, "Taberistan", *TDVİA*, C. XXXIX, İstanbul 2010, s. 322.

² Kemâluddîn Abdurrezzâk b. Semerkandî, *Matla' u's-sa deyn ve Mecma' u'l-bahreyn*, (Neşr. Adulhuseyn Nevâî), C. I, Tahran 1974, s. 305; Seyyid Zahîrüddîn b. Nasîriddin b. Kemalüddin el- Hüseyînî b. Mar'âşî, *Târih-i Taberistân ve Rüyân ve Mâzenderân*, (Çev.: Bern Dorn), St. Petersburg 1266/1850/*Târih-i Taberistân ve Rüyân ve Mâzenderân*, (Yay.: A. Şâyan), Tahran 1333hş/*Târih-i Taberistân ve Rüyân ve Mâzenderân*, (Yay. Muhammed Hüseyîn-i Tesbîhî), Tahran 1345, 1361hş./ *Târih-i Taberistân ve Rüyân ve Mâzenderân*, (Yay. Menûcihr-i Sütüde), Tahran 1364hş.; Gıyasüddin Hândmîr b. Hâce Humâmüddîn Muhammed b. Hâce Celaliddin Muhammed el Huseynî b. Hândmîr, *Târih-i Habîbu's-Siyer fi Ahbârî Efrâdi'l-Beşer*, C. III, (Neşr. M. N. Debir Siyâkî), Kitâbfurûş Hayyam, Tahran 1362/1983, s. 338; H. L. Rabino, *Mazandaran and Astrabad*, London, 1928, s. 142; Yakûb Ajend, *Kiyam-ı Şîi Serbedârân*, Tahran 1363/1985, s. 247-248.

³ Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, Seyyid Kivâmeddin'i tutuklattığı gece büyük oğlunun Kulunç hastalığından ölmesi üzerine onun kerametine inanıp yaptığına pişman olmuş ve bu olaydan sonra şeyhe bağlılığının bir nişanesi olarak çocuklarının isimlerine Şeyhî kelimesini eklemiştir. Küçük oğlu İskenderî Şeyhî gibi. Bkz; Mustafa Şahin, "Mâzenderân'da Yerli Bir Aile: Celâvîler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı/No: 13, Ekim 2017, s. 201-202.

⁴ İslam tarihçileri Çelâvîleri, *Şulab* ve *Şulabe* olarak isimlendirmişlerdir. Bkz; Erdeşir Borzger, *Tarih-i Taberistan*, (Tsh. Muhammed Şükrî Fûmeşî), Neşr-i Resaneş, Tahran 1388, s. 564.

⁵ Ajend, *a.g.e.*, s. 247-248.

⁶ Serbedâr kelimesi Ser+be+dâr olmak üzere üç ayrı kelimenin birleşmesinden oluşmuş Farsça özel bir isimdir. Kelime, "Ser (سر)": baş, kafa, kelle "-be (ب)": farsça "-e, -a" edatı ve "dâr (دار)": darağacı anlamlarına sahip üç kelimenin birleşmesinden oluşmaktadır. Farsça kaynaklarda "Serbedârân (سریداران)" şeklinde geçen bu kelimenin sonundaki "-an (ان)" eki Farsça çoğul eki olup kelimeye "-ler, -lar" anlamı katmaktadır. Kelime bu şekilde *başı dâr ağacında olanlar* şeklinde bir anlam kazanmıştır. Serbedâr kelimesinin sahip olduğu anlam, isim verdiği devletin siyasî, sosyal ve iktisadî yapısıyla yakından ilişkilidir. Öyle ki Serbedâriler, dönemin yerel yöneticileri tarafından zulüm ve baskıya maruz kalmışlar ve bu baskılar sonucunda da Başfîn ahalisinden biri olan Abdurrezzâk b. Fazlullah Başfînî'nin *be merdî ser-i hõd ber dâr dâden hezâr bâr bihter ki be nâmerdî be katlî residen* (به مردی سری خود بر دار

Dervişler grubundaki kişiler başlarına *Tâkiye* adında bir külah takıp “*Râst Poşte*k” adını verdikleri bir hırka giyerek giyim tarzı yönünden diğer gruptan ayrılmışlardır. Onlar Seyyid Kıvâmeddîn adında bir kişinin devrimci öğretileri etrafında birleşirken, Çelâvîler grubu ise askeri yönü ağırlıklı olan idareciler tarafından yönetilmişlerdir. Farklı bakış açıları iki grup arasında bitmek bilmeyen mücadelenin de fitilini ateşlemiştir. Bu yerel güçlerin yanı sıra Maraşlı olmakla beraber İran yolundan Mâzenderân’a yerleşen Seyyid Kıvâmeddîn, adına izafen Marâşîler devletini kurmuş böylece ilk siyasi adımını da atmıştır. Bu olay dönemin tarihi açısından önemli bir gelişmedir. Zira kendilerini Hz. Ali’nin soyuna dayandıran ve *Mir-i Bozorg* unvanını alan⁷ Seyyid Kıvâmeddîn, halk tarafından değer verilen bir şahsiyet olmuştur⁸.

Serbedârîler zamanında Horasan’a giden ve orada Şeyh İzzet Sovgandî⁹ ile irtibata geçip onun meclislerinde öğretilerini dinleyen Seyyid Kıvâmeddîn, Şîâ imamı olmayı istemiştir. Mâzenderân’da Şeyh olarak insanları etrafında örgütlemeye başlayan¹⁰ Seyyid Kıvâmeddîn, devrimci öğretilerini dervişler arasında yaymış bu hareketi sebebiyle de Horasan’da kurulmuş olan Dervişler Teşkilatının¹¹ devamı olarak görülmüştür.

Çelâvîler içinde oluşan Dervişler grubunun, Seyyid Kıvâmeddîn’in öğretilerini dikkate almaları ve onun peşinden gitmeleri de Dervişler ve Çelâvîler arasındaki sorunların büyümesine neden olmuştur. Mar’âşî bu durumu eserinde anlatırken dervişlerin Çelâvî Kiyâ Efrâsiyâb’a karşı takındıkları tavır hakkında şu ifadelerle yer vermiştir:

*Çelâvî Kiyâ Efrâsiyâb ve oğulları hamama gittikleri zamanlarda dervişler onun hamama girmek için üstünden çıkardığı Râst Poşte*k’ini (cübbesini) alıp birkaç defa giyerlerdi ve ona

(دادن هزار بار بيهتر كه به نامردى قتل رسيدن) (Erkekçe ölmek alçakça yaşamaktan daha iyidir.) sloganıyla siyasî düzene karşı koyan bir isyan hareketi olarak ortaya çıkmışlardır Serbedârî tarihinin anlatıldığı kaynaklarda bu adın anlamıyla ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Bkz; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2012, s. 85, 186, 1096; Mehmet Kanar, *Farsça- Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 877; I. P. Petroushevsky, *Nihzet-i Serbedârân-ı Horasan*, (Çev.: Kerim Keşâverz), İntişârât-ı Peyâm, Tahran 1351hş., s. 44; Osman Gazi Özgüdenli, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006, s. 34; Hamide Tarakkî Erdekânî, “Serbedârân-ı Ser Be Dâr”, *Mecelle-i Ferheng-i Püya*, 15, Zemistan 1388, s. 45-50; Ahmed b. Muhammed b. Abdullah İbn-i Arabşah, *Acâibu’l-makdûr fi nevâib-i Teymûr*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2012, s. 66; Ahmed b. Celaleddîn Muhammed-i Fasihî Havâfî, *Mücmel-i Fasihî*, C. III, (Neşr.: Mahmud Ferruh), Kitâbfurûş-i Bâstâm, Meşhed 1339ş., s. 50; Erdoğan Merçil, “Serbedârîler”, *TDVİA*, C. XXXVI, s. 549. Derya Coşkun, *Serbedârî Devletinin Siyasî, İctimaî ve İktisadî Tarihi (1336-1382)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2016, s. 13.

⁷ J. Calmard, “Mar’ashis”, *EI2*, C. VI, Leiden, 1991, s. 510; *The Cambridge History of Iran*, C. VI, (Ed. Peter Jackson), Cambridge University Press, Cambridge 1986, s. 34-35.

⁸ İsmail Mehcuri, *Tarih-i Mâzenderân*, C. II, İntişarat-ı Tus, Tahran 1380hş. s. 15; Seyyid Muhammed Ali Şehrîstânî, *Serbedârân-ı Horasan ve Mâzenderân*, Çaphane-i Sitare, Tahran 1375hş., s. 118; Ali Rençber, *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi (1220-1392)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2015, s. 79.

⁹ Hoca Seyyid İzzeddin Sovgandî, Sarî şehrinin seyitlerinden Seyyid Kıvâmeddîn’in babasıdır. Şehri onun sülalesinden kişiler yönetmiştir. Hoca İzzeddin Sovgandî, Hoca Tâceddin Ali b. Şemseddin Çeşmî zamanında Dervişler Teşkilatının önderlerinden biri olmuştur. Hoca Tâceddin Ali b. Şemseddin Çeşmî’den bir dönem korktuğu için oğlu Seyyid Kıvâmeddîn’i de yanına alarak Mâzenderân’a gitmiştir. Bkz; Devletşah b. Alâüddevlü Bahtışan Elgazî el Semerkândî, *Tezkiretu’ş-şuêrâ*, (Çev.: Necati Lugal), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 363; Ajend, *a.g.e.*, 109; Semerkandî, *a.g.e.*, s. 146-147; Hândmîr, *a.g.e.*, C. III, s. 325-326; Alessandro Bausani, “İlhanlı Hâkimiyeti Zamanında İran’da Din”, (Trc. Mustafa Uyar), *AÜDTCF TAD*, (2002), S.32’den ayrı basım, s. 230; Coşkun, *a.g.t.*, s. 26.

¹⁰ Osman Gazi Özgüdenli, “Mar’âşî”, *DİA*, C. XXVIII, TDAV Yayınları, Ankara 2003, s. 37; Hândmîr, *a.g.e.*, C. III, s. 337; Semerkandî, *a.g.e.*, s. 305; Mîrhând, *a.g.e.*, C. V, s. 599; Muhammed Cevad Meşkûr, *Ferheng-i Fırak-i İslâmî*, Âsîtan-ı Kudûs-i Razavî, Meşhed 1372, s. 283; *The Cambridge History of Iran*, s. 34-35; Bausani, *a.g.m.*, s. 230; Calmard, *a.g.m.*, s. 511.

¹¹ Coşkun, *a.g.t.*, s. 48.

derlerdi ki: Biz de insanız biz de sizin gibi müritlerdeniz ama cübbemiz yok. Bir kerecik bunu söylesenize! Sen bu vilayetin hükümdarısın kendine başka cübbe diktir. Çünkü senin cübbeni falanca derviş alıp giydi. Mesela onun oğullarından birinin kalkanını ve kılıcını alıyorlar ve haber gönderiyorlar ki falanca dervişin silahı olmadığından aldı götürdü. Sizin böyle şeyleriniz çok var. Bir başkasını alabilirsiniz¹².

Onlar pirinç harmanladıkları zamanlarda Çelâvî Kiyâ Efrâsiyâb'ın hassa¹³ çiftliğine gidip pirinç talep ediyorlardı. Şöyle ki dervişler tarımla uğraşmadıkları için birkaç ker (deste) pirinç ikram etmemi istiyorlardı¹⁴. Kiyâ da mecburen birkaç ker pirincin dervişlere verilmesini söylüyordu. Sonra, dervişler çeltik tarlasına çıkıp, birkaç küme (yığın) pirinci birbirine bağlıyorlar ve her bir yığını, bir ker sayıyorlardı. Örneğin, eğer birine yüz(100) ker pirinç verilmesi tayin olunmuşsa o, yüz kümeyi (yığın) birbirine bağlayıp götürürdü. Oysaki o kümelerin her birinin ağırlığı, yaklaşık yüz (100) mütedavil ağırlık birimi olan Ker' e denk geliyordu. Dolayısıyla yüz yığın, normalde bin (1000) ker ediyordu. Maksat şu ki Kiyâ Efrâsiyâb bu nedenlerle bıkmış, usanmış duruma geldi¹⁵. Bu ifadeler Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın dervişlerin iaşesini sağlamasına rağmen onların baskılarından bıktığını ve artık durumdan rahatsız olmaya başladığını göstermektedir.

Çelâvîler grubunda, toprak sahipleri, zenginler ve ağalar bulunmaktaydı. Bu nedenle halkın üst tabakasını oluşturan Çelâvîler, Sünnî dervişlerle iyi ilişkiler kurarak halkın güvenini kazanmışlardır. Öyle ki Sünnî dervişlerin sayısının Mâzenderân'da azımsanamayacak kadar çok olması¹⁶ bu iki ekol arasında ideolojik ve toplumsal anlaşmazlıkların daha belirgin yaşanmasına neden olmuştur.

Sârî'de hüküm süren Kiyâ Celâliler ise üç kardeş tarafından yönetilmişlerdir. Bunlardan Kiyâ Fahrüddin Celâl ve Kiyâ Fahreddin Sarî'de, Kiyâ Vuştasf da Tuci kalesinde¹⁷ ikamet etmişlerdir. Bu kişilerin Çelâvîler ve Bâvendilerle akrabalıkları söz konusudur¹⁸.

2. Kiyâlar ve Marâşîler Arasında Dinî ve Siyasî Anlaşmazlıklar Meselesi

Mâzenderân topraklarında birlikte yaşama zorunluluğu Kiyâlar ve Marâşîler arasında çatışmalara neden olmuştur. Buradaki mesele sadece siyasî değil dinî anlamda sürekli yayılım gösteren ideolojik Şia'dır. Sünnî dervişlerin sayısının Mâzenderân'da azımsanamayacak kadar çok olması bunun yanı sıra Şiî öğretileriyle halkı etrafında toplayan Şeyh Kıvâmüddin'in çalışmaları gergin bir ortam oluşmasını sağlamıştır. Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, Seyyid Kıvâmeddin'in sahip olduğu manevi gücün farkında olmakla beraber onun güçlenmesini istememiştir. Zira bir kişinin hem dinî hem de siyasî alanda güçlü olması demek o coğrafyada söz hakkı olan başka siyasî yapıların bertaraf edilmesi anlamını taşımaktadır. Bu bağlamda Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb harekete geçerek, Âmul şehrinin fakihleriyle danışma toplantısı yapmıştır. Düşünce yapısı itibarıyla Seyyid Kıvâmeddin ile muhalif bir çizgide yer alan fakihler¹⁹, Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ı desteklemişlerdir. Marâşî eserinde bu toplantı hakkında şu

¹² Marâşî, *a.g.e.*, s. 342; Ajend, *a.g.e.*, s. 282.

¹³ Moğollar hükümdar emlak ve arazisine *İncü* adını vermişler. Bu ad zamanla değiştirilerek hükümdarın özel serveti anlamına gelen *hassa* adını almıştır. Bkz; Berthold Spuler, *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 357.

¹⁴ Ajend, *a.g.e.*, s. 282.

¹⁵ Marâşî *a.g.e.*, s. 342-343; Ajend, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁶ Marâşî, *a.g.e.*, s. 343; Ajend, *a.g.e.*, s. 283.

¹⁷ Tuci kalesi, Sârî şehrinin bir ilçesi olan Tuci şehrinde bulunmaktadır. Bkz; Marâşî, *a.g.e.*, s. 229, 285.

¹⁸ Rençber, *a.g.t.*, s. 82.

¹⁹ Petroushevsky, fakihlerin feodallere bağlı olduğunu Seyyid Kıvâmeddin ve müritlerinin de halkın temsilcisi olduklarını ileri sürmüştür. Bu görüşünü desteklemek için de Marâşî'nin eserinde geçen... *halkın seyitlere olan inancı ve onların Seyyid Kıvâmeddin'e olan ihlas ve iradeti* ifadesini kullanmıştır. Bkz; I. P. Petroushevsky,

ifadeler yer vermektedir: *Mâzenderân halkının bu seyite gösterdiği iradet, ilgi ve sevgi yani ona biat etmeleri ve onunla aynı cephede olmaları hiç hayrı alamet değil ve senin mülkünün tehlikede olduğu anlamına gelir*²⁰. Fakihler, Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâbı siyasi gücünü kaybedebileceği konusunda uyarılmışlardır. Bu nedenle Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, fakihlerle yaptığı toplantıda bir karar almıştır. Bu karar mucibince Seyyid Kıvâmeddin Sünnî fakihlerin de içinde yer aldığı bir divana çağırılacaktır. Onun çağırılma nedeni Seyyid Kıvâmeddin'in dinî akidelere aykırı bir çizgide yer almasıdır. Bu durumu zorunlu hale getirmek için Seyyid Kıvâmeddin'e toplantıya katılmaması durumunda sürgün edileceği haberi verilmiştir. Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, bu davranışıyla Mâzenderân halkına Seyyid Kıvâmeddin'in öğretilerini dinlemeyi ve müridi olmayı yasaklamıştır²¹. Planını ustaca uygulayan Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, Seyyid Kıvâmeddin'in münazara mekânına gelmesini sağlamış böylece Sünnî fakihler ona "Zikri Celi"²² söylediğini ve bunun da şeriata ters olduğunu ifade etmişlerdir. Seyyid Kıvâmeddin'i şeriat kuralları çerçevesinde cezalandırılması için fakihlere teslim eden Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, fakara cübbesini üzerinden alarak ona yardıma gelen dervişleri de hapsedirmiştir²³.

Seyyid Kıvâmeddin'in hapsedildiği gece Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın büyük oğlunun ölmesi²⁴ Seyyid Kıvâmeddin'in dervişler nazarında kutsal bir kişi olarak görülmesine neden olmuştur. Zira dervişler Seyyid Kıvâmeddin'in haksız yere hapsedilmesini Çelâvî Efrâsiyâb'ın oğlunu kaybetmesiyle ilişkilendirmişlerdir. Mar'âşî eserinde yaşanan bu olayların ardından Seyyid Kıvâmeddin'in bağlı olan el ve ayaklarını çözerek onu serbest bıraktıklarını, ona izzet ve ikramda bulduklarını yazmaktadır²⁵.

2.1. Kiyâ Çelâvî ve Kiyâ Celâli İttifakı

Kiyâ Çelâvîler ile Kiyâ Celâliiler arasında eskiye dayanan düşmanlık bu iki yerel gücün mücadele içinde olmasına neden olmuştur. Bâvendî Fahrüddeve Hasani'nin katli Mâzenderân'ı savaş alanına çevirmiştir. Aralarında husumet olmasına rağmen ortak düşmanları söz konusu olduğunda birbirlerinden yardımlarını esirgemeyen Kiyâlar, Seyyid Kıvâmeddin olayında da ortak hareket etmişlerdir. Bu bağlamda Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, Seyyid Kıvâmeddin'in müritlerinin artmasından duyduğu rahatsızlık sonucu Kiyâ Celâliilerden yardım istemiştir²⁶. Seyyid Kıvâmeddin'i kendi hanedanının çıkarları için tehlikeli gören Kiyâ Celâliiler, Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın ortak hareket etme konusundaki teklifini kabul etmişlerdir. Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, Dabû'da bulunan Seyyid Kıvâmeddin'in yanına getirilmesi için bir heyet oluşturmuştur. Durumdan haberdar olan müritler şeyhlerini korumak için Seyyid Kıvâmeddin'in Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın yanına gitmesine engel olmaya çalışmışlardır. Bu gelişmeler üzerine Kiyâ Çelâvî

Keşâverzi ve Munesabât-i Erzî İnan der Ahdî Moğol, (Trc. Kerim Keşâverz), C. II, İntişârât-i Nil, Tahran 1355hş., s. 914.

²⁰ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 343.

²¹ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 343-344; Ajend, *a.g.e.*, s. 284.

²² Zikr-i Celi, Şeyh Halife'nin dünya hadisi söylemesi üzerine suçlanmasıyla aynı anlama gelmektedir. Sünnî fakihler bu olaydan dolayı Şeyh Halife'yi ölüme, Seyyid Kıvâmeddin'i de aynı sebepten suçlayıp hapse mahkûm etmişlerdir. Serbedârî Devleti'nde Şeyh Halife ve Şeyh Hasan Cevri'nin öğretilerinin sonucunda gelişen bu olay, Seyyid Kıvâmeddin'in de öğretilerini yayması nedeniyle aynı sona hazır olmasını gerektirmiştir. Zikr-i Celi adı altında kullanılan ifadeler onların dinden dönen bid'atçı kişiler olarak değerlendirilmelerine neden olmuştur. Bkz; Kâsım-ı Ganî, *Tarih-i İnan der Asr-i Hafiz*, C. II, İntişârât-ı Zevvâr, Tahran 1356ş., s. 359; Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 344; Ajend, *a.g.e.*, s. 285; Coşkun, *a.g.t.*, s. 27.

²³ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 344; Ajend, *a.g.e.*, s. 286; Özgüdenli, "Mar'aşiler", s. 37; Şehristanî, *a.g.e.*, s. 127; Borzger, *a.g.e.*, s. 566-567; Mehcuri, *a.g.e.*, s. 15; M. Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 84-85.

²⁴ Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın ölen büyük oğlunun adı, Kiyâ Seyfuddindir. Kaynaklar onun kulunç hastalığından vefat ettiğini yazmaktadır. Bkz; Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 350.

²⁵ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 344-345.

²⁶ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 346.

Efrâsiyâb, bizzat harekete geçmiş ve Seyyid Kıvâmeddin ile aralarında Perçîn-i Celâlek Mâr Savaşı²⁷ meydana gelmiştir. Bu savaş her iki tarafında kaderini belirlemesi açısından oldukça önemlidir²⁸.

2.2. Perçîn-i Celâlek Mâr Savaşı (760-61/1359)

Dervişler ve Çelâvîler arasında süren düşmanlık 1359 yılında Perçîn-i Celâlek Mâr savaşını meydana getirmiştir. Savaş başlamadan önce Seyyid Kıvâmeddin oğulları ve müritlerini etrafına toplamak suretiyle onlara bazı nasihatlerde bulunmuştur²⁹. O Allah'a olan inanç ve imanlarının daima güçlü olmasını, her ne sebeple olursa olsun düşmana teslim olmamaları gerektiğini vurgulayarak savaşacak kişilere manevî destek vermiştir. Seyyid Kıvâmeddin konuşmasında *Pis ve rezil olan (rezalet ve pislik yolunda olan) düşmanla mücadele etmeye kalksınlar ve onlarla savaşırken hep* “(و من يتوكل الا للاله في هو هاسبوه) **Ve men yetevekkel alallahi fehuve hasbuh**” ayetini göz önünde bulundursunlar³⁰.” ifadelerini kullanarak onları savaşmaları konusunda cesaretlendirmiştir. Mar'âşî eserinde dervişler ordusunun üç kişiden oluştuğunu Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın ise ihtişamlı bir orduya sahip olduğunu yazmaktadır³¹. Bu ifade akla pek uygun değildir. Zira üç kişinin ihtişamlı bir orduya karşı kafa tutması yahut savaşması mümkün olmamakla beraber sayısı bu kadar az tarafın savaşılmadan bertaraf edilmesi söz konusu olabilmektedir.

Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın halka karşı sert tutum içinde olması insanların Seyyid Kıvâmeddin'e yönelmesine neden olmuştur. Bu durum Seyyid Kıvâmeddin cephesinde önemli bir gelişmedir. Savaş sırasında Seyyid Kıvâmeddin'in müritleri Mâzenderânlı bir kadının pamuk tarlasını kullanmışlardır³². Çitle kuşatılmış tarlanın önüne bir hendek kazarak içine su dolduran müritler, suyun içine de toprak boşaltarak hendeğin çamurla dolmasını sağlamışlardır. Böylece Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın ordusunun buradan geçişi zorlaşmış dervişler de çitlerin arkasına geçerek siper almışlardır³³. Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb, hazırlanan bu tuzağa düşerek yenilmiş kazanan taraf dervişler olmuştur³⁴. Savaşın ardından Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb ve üç oğlu öldürülmüş³⁵ ve Çelâvî ordusu dağılmıştır³⁶. Seyyid Kıvâmeddin Âmul şehrine kadar onları takip etmiş bunun üzerine Çelâvî komutanları Kiyâ Efrâsiyâb'ın küçük oğlu ve damadını yanlarına alarak Larcan hükümdarı Kiyâ Çelâvî Hasan'ın yanına sığınmak istemişlerdir. Fakat Kiyâ Çelâvî Hasan, komutanların bu isteğini kabul etmemiştir³⁷. Bu olumsuz gelişmeler üzerine Kâsran şehrine giden Çelâvî komutanları, Gâvbâre Meliklerine sığınmışlardır. Gâvbâre

²⁷ Mâzenderân halkı *mâr* kelimesini anne anlamına gelen *mader* olarak kullanmışlardır. Kaynaklarda savaşın geçtiği tarla Celâlek adında bir kadına aittir. Seyyid Kıvâmeddin Çelâvîlerle savaşırken tarlada bulunan ve Mâzenderân halkının perçîn adı verdiği çitlerin arkasına geçmesi sonucu savaş bu adla anılmıştır. “Mader-i Celâlek: Celâlek'in annesi” olan bu kelime, Celâlek Mâr'a dönüşmüştür. Kelimenin sonundaki -k sesi kelimeye küçültme anlamı vermiş sevgi, şefkat ve merhamet duygularını belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bkz; Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 348-349; Ajend, *a.g.e.*, s. 288.

²⁸ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 346-347.

²⁹ Ajend, *a.g.e.*, s. 288.

³⁰ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 346-347; Ajend, *a.g.e.*, s. 288.

³¹ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 349.

³² Petroushevsky, *Keşâverzi ve Münasebât-i Erzi-i İran der Ahd-i Moğol*, C. II, s. 915.

³³ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 348-349.

³⁴ Ajend, *a.g.e.*, s. 290.

³⁵ Çelâvî Kiyâ Efrâsiyâb'ın öldürülen oğullarının isimleri sırasıyla Kiyâ Hüseyin, Kiyâ Sohrab, Kiyâ Ali'dir. Bkz; Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 350.

³⁶ Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın ölümüyle ilgili farklı rivayetler söz konusudur. Kimi kaynaklar savaş sırasında göğsüne ok saplanarak öldüğünü kimi kaynaklar da onun olaylardan habersiz olarak Seyyid Kıvâmeddin'i ziyareti sırasında öldürüldüğünü yazmaktadır. Bkz; Handmir, *a.g.e.*, s. 339; Semerkandî, *a.g.e.*, s. 305.

³⁷ Şehrîstânî, *a.g.e.*, s. 129-131; Borzger, *a.g.e.*, s. 568-569; Abdurrafî Hakikât, *Tarih-i Conbiş-i Serbedârân ve Diger Conbişha-yi İraniyan der Kurun-u Heştom Hicri*, İntişarat-ı İlmî, Tahran 1363hş., s. 260.

Melikleri, küçük bir çocuk olan Kiyâ İskender'e kuçak açmışlar Hezek (Gazek) ve Vesinek adındaki kasabaları da ona tahsis etmişlerdir³⁸. Çelâvîlerden biri Kiyâ İskender'i Şiraz'da bulunan Şah Mansurî Muzafferî'nin yanına götürmüştür³⁹. Seyyid Kıvâmeddin'in müritleri ona hürmet ve saygıda kusur etmemişler ve onu Âmul şehrine getirmişlerdir⁴⁰. Kiyâ Çelâvî Efrâsiyâb'ın hükümdarlığı yaklaşık on yıl sürmüştür. Seyyid Kıvâmeddin'le beraber yürüttükleri ortak hükümdarlıklarının süresi ise beş yıldır.

2.3. Sâdât-ı Marâşîlerin Kiyâ Celâlîlerle İlişkileri

Sâdât-ı Marâşîler ve Kiyâ Celâlîler arasındaki ilişkiler tıpkı Çelâvîler döneminde olduğu gibi Seyyid Kıvâmeddin'in devrimci öğretileri dolayısıyla bozulmuştur. Mâzenderân halkının Şiâ ile tanışmaları yaklaşık birkaç yüzyıl önceye dayandığı için Seyyid Kıvâmeddin'in öğretilerinin çevresinde birleşmeleri çok zor olmamıştır. Seyyid Kıvâmeddin Âmul'u alarak şehrin idaresini oğlu Seyyid Reziyeddin'e bırakmış bu gelişme karşısında da Kiyâ Fahreddin Celâl ve Tuci kalesi kaledarı Kiyâ Voştasf rahatsızlık duymaya başlamışlardır. Onlar bu konudaki duygularını şu şekilde aktarmışlardır: *Gün geçtikçe Sâdât-ı Marâşî devlet işlerinin nizamı yükselmektedir. Eğer ki ilk etapta onların cevabını vermezsek, onların gücü ve sultanı artunca sıra bize gelecek, bizim de işimizi bitireceklerdir*⁴¹. Bu ifadeler onların Sâdât-ı Marâşî tehlikesini ortadan kaldırmak istediklerini göstermektedir. Kiyâ Celâlîler ilk olarak Sarî ordusunu toplayarak Âmul'a doğru yola çıkarak Bârforûş Deh (köy) olarak da bilinen Mamutiran'dan geçtikten sonra Bavul Rûd nehrinin kenarında karargâh kurup fırsat kollamaya başlamışlardır⁴². Kiyâ Celâlîler ile Sâdât-ı Marâşîler arasında Bavul Rûd adında bir savaş meydana gelmiştir⁴³. Bu savaş Sâdât-ı Marâşîlerin Mâzenderan bölgesindeki yerli hanedanları dize getirmesi açısından önemlidir. Savaş esnasında Seyyid Kıvâmeddin yanına herhangi bir savaş aleti almadan savaşa katılmış bu durum müritlerini daha da cesaretlendirmiştir. Bunun yanı sıra Seyyid Kıvâmeddin'in savaş fetvası vermesi de müritlerin savaşı kazanmasında etkili olmuş ve Kiyâ Celâlîler yenilmişlerdir⁴⁴.

Mücadele esnasında Fahreddin Celâl yaralanarak yanındakilerle beraber Sari kalesine sığınmıştır. Kiyâ Celâlî Voştasf ise Tuci kalesine sığınmış böylece Bârforûş Deh, Sâdât-ı Marâşîlerin eline geçmiştir⁴⁵. Sâdât-ı Marâşîlerin Kiyâ Celâlîlerle mücadelesi bu savaşla son bulmamıştır. Onların inançları konusunda sürekli propagandada bulunan Kiyâ Celâlîler, Seyyid Kıvâmeddin ve müritlerine hakaret eder bir tavır sergilemişlerdir⁴⁶.

Kiyâ Celâlîler, seyitler aleyhinde propaganda yapmalarının yanı sıra gizli çete faaliyetlerine de başlamışlardır. Onlar ilk olarak Âmul'dan Bârforûş Deh (Bugün ki Bâbol)'a kadar geniş bir bölgeyi ele geçirmişlerdir⁴⁷. Kiyâ Çelâvîler, aldıkları yenilgiye rağmen her fırsatta Sâdât-ı Marâşîlere darbe indirmek için eski düşmanları Kiyâ Celâlîlerle etkileşim halinde olmuşlardır. Öyle ki Kiyâ Çelâvîlerden Emir Hasandevle başkanlığında bir grup, Âmul'den kaçarak Kiyâ Celâlî Voştasf'ın yanına gelmiştir. İlk olarak Seyyid Kıvâmeddin'in

³⁸ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 348-349, 351-352; Şahin, *a.g.e.*, s.207.

³⁹ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 353; Hândmîr, *a.g.e.*, s. 339.

⁴⁰ Ajend, *a.g.e.*, s. 290; Özgüdenli, "Mar'âşîler", s. 37.

⁴¹ Ajend, *a.g.e.*, s. 292.

⁴² Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 362.

⁴³ Borzger, *a.g.e.*, s. 575-576.

⁴⁴ Özgüdenli, "Mar'âşîler", s. 37.

⁴⁵ Mehcurî, *a.g.e.*, s. 17-19; Borzger, *a.g.e.*, s. 576-577; Yöre halkı akın akın Dervişler grubuna katılarak orduda yer almıştır. Seyyid Kıvâmeddin ve müritleri Şiîliği burada yaymaya başlamışlardır. Bkz; Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 365-366; Ajend, *a.g.e.*, s. 293.

⁴⁶ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 367-368.

⁴⁷ Özgüdenli, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, s. 34.

oğullarından Seyyid Abdullah'ı katletmeye karar veren bir grup⁴⁸, fukara hırkası giymek suretiyle Seyyid Abdullah'ın evine gitmiş ve tövbe edip dervişlerin safına geçmek istediklerini bildirmişlerdir. Bu olayların hemen akabinde Seyyid Abdullah öldürülmüş⁴⁹ haber Seyyid Kıvâmeddin'e bildirildiğinde o sabır ve metanetini koruyarak evlatlarına ve yakınlarına Allah'ın takdirine rıza göstermeleri hususunda telkinde bulunmuştur. Seyyid Abdullah kanlı kıyafetiyle defnedilmiştir. Olayın üzerinden çok geçmeden Seyyid Abdullah'ın katilleri yakalanarak katledilmişlerdir.

Sâdât-ı Marâşîlerin hâkimiyetinde bulunan şehirlerde ikamet eden Kiyâ Çelâvîler, Seyyid Kemaleddin ve Seyyid Reziyeddin ile karşı karşıya gelmişlerdir. Seyyid Fahreddin de takviye güç olarak onların yanına gitmiştir. Dervişler ile Kiyâ Celâlîler arasında Bâr Forûş Deh'de meydana gelen bu savaşta Celâlîler bir kez daha yenilmiş ve Kiyâ Fahreddin Celâl dört çocuğuyla birlikte öldürülmüştür⁵⁰. Kiyâ Voştasf ise kaçmayı başararak dağılan ordusunu toplamaya çalışmıştır⁵¹.

Seyyid Kemaleddin, Kiyâ Fahreddin Celâl'in mal varlığı ve hazinelerini ele geçirmek için kardeşi Seyyid Fahreddin'i bir orduyla Sari'ye göndermiştir. Marâşî seyitlerinden Seyyid İzzeddin Rekâbi adlı bir kişi, yanına aldığı bir grup dervişle Kiyâ Voştasf'ın sığındığı yere bir saldırı düzenlemiştir. Mâzenderân halkından bir kesim de Seyyid İzzeddin'in yardımına gelerek Kiyâ Voştasf'ın gizlendiği yeri ona bildirmişlerdir. Bunun üzerine Seyyid İzzeddin, Kiyâ Voştasf'ın atlarını ve hayvanlarını serbest bırakarak onun zor durumda kalmasını sağlamıştır. Kiyâ Voştasf'ın bütün mal ve ganimetlerini ele geçiren Seyyid İzzeddin, Seyyid Kemaleddin'in yanına dönmüştür. Onun kazandığı başarı karşısında kız kardeşini Seyyid İzzeddin'le evlendirmeye karar veren Seyyid Kemaleddin, Kiyâ Voştasf'ın Tuci kalesine gittiğini haber alır almaz harekete geçerek Tuci'ye gitmiştir⁵².

2.4. Tuci Kalesi'nin Fethi

Kiyâ Fahreddin Celâl'in ölümüyle Mâzenderân halkı Seyyid Kıvâmeddin'e yönelmiştir. Tuci kalesini ele geçirmek için kardeşleriyle beraber harekete geçen Seyyid Kemaleddin, Seyyid Kıvâmeddin'in de bu savaşa katılmasını sağlayarak halkın desteğini almayı amaçlamıştır. Mâzenderân halkının büyük bir kısmı Seyyid Kıvâmeddin'in yardımına koşmuştur. Tuci kalesi kuşatılmış iki veya üç yüz askeri bulunan Kiyâ Voştasf, yedi oğluyla beraber Sâdât-ı Marâşîlere karşı mücadele etmiştir. Savaş sonunda Kiyâ Voştasf ve oğulları katledilmiş olmasına rağmen Tuci kalesinin ahalisi dervişler karşısında direnmeye devam etmişlerdir⁵³.

Cemaleddin Kâlik adında bir muhafız tek başına Tuci kalesini savunmaya devam etmiş kimsenin kaleye girmesine izin vermemiştir⁵⁴. Ali Germârudi adlı bir kişi de kaleden dışarı çıkarak dervişlerin karargâhına gitmiş Kiyâ Voştasf ve oğullarının öldürülmüş olduklarını, kaleyi savunan tek kişinin Cemaleddin Kâlik olduğu haberini dervişlere ulaştırmıştır. Bu haber üzerine dervişler kaleyi ateşe vermişler ve kale kapısını kırarak içeri girmeyi başarmışlardır. Her türlü olumsuzluğa rağmen Cemaleddin Kâlik, direnişine devam etse de başarı sağlayamamış ve sonrasında öldürülmüştür. Tuci kalesini tek başına savunan Cemaleddin

⁴⁸ Ajend, , *a.g.e.*, s. 294.

⁴⁹ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 365-366.

⁵⁰ Hândmîr, *a.g.e.*, s. 339; Şerefüddin Ali Yezdî, *Emîr Timur (Zafernâme)*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 202.

⁵¹ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 367, 368, 369; Ajend, *a.g.e.*, s. 295.

⁵² Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 370-371; Ajend, *a.g.e.*, s. 296.

⁵³ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 373-374.

⁵⁴ Ajend, *a.g.e.*, s. 297.

Kâlik'i gören Seyyid Kemaleddin, bu kişinin kim olduğunu sormuştur. Ali Germârudi de aşağılayıcı ve alaycı bir tonlamayla *O, yanarak ölene kadar kapıyı açmayan zavallı kapıcı, Cemaleddin Kâlik'dir.* demiştir. Ali Germârudi'nin bu sözleri karşısında rahatsızlık duyan Seyyid Kıvâmeddin *Bu Kâlik'i'n yanmış hali, Germârudi gibilerin dirisinden kat kat daha iyidir. Mertlik ve kadirşinaslık adabı böyle olmalıdır*⁵⁵ ifadelerini kullanarak tepkisini ortaya koymuştur. Bu mücadele sonunda Kiyâ Voştasf'ın karısı, oğlunu da yanına alarak Seyyid Kemaleddin'in yanına gitmiş ve aman dilemiştir⁵⁶. Bu gelişmelerin ardından Seyyid Kemaleddin, Kiyâ Voştasf'ın kızıyla evlenmiştir⁵⁷.

Tuci kalesinin yıkılmasıyla birlikte Kiyâ Celâlilerin Mâzenderân'daki iktidarı sona ermiş ve onlardan kalan bir grup Gilân'a göç etmek durumunda kalmıştır. Bölgenin feodallerinden biri olan Kiyâ Celâli Celal Erzak da, Bâr Forûş Deh'e yerleşmiş ve Kiyâ Celâlilerin iktidarı sona erdikten sonra da geriye kalan çocukları ve torunları bu bölgede yaşamaya devam etmişlerdir⁵⁸.

Sonuç

Sahip olduğu coğrafi özelliklerin elverişsizliği nedeniyle yıllar boyunca yerel hanedanların tekelinde yönetilen Mâzenderân, bu sayede kendine özgü kültürel yapısını uzun süre muhafaza etmeyi başarmıştır. Dağlık ve ormanlık alanların fazlalığı muhalif yapıların yuvalanma merkezi olmasını kolaylaştırmıştır. Öyle ki yerel hanedanlar Mâzenderân'da oluşan siyasi boşluktan istifade ederek bağımsızlıklarını ilan etme konusunda her fırsatı değerlendirmişlerdir. Özellikle Marâşî seyitlerinin çalışmaları sonucunda Şîâ'nın bölgede etkisini arttırması Sünnî-Şîî çatışmaların fitilini ateşlemiştir. Halkın Seyyid Kıvâmeddin adında Şîî bir şeyhin etrafında birleşerek onun öğretilerinden beslenmesi bölge içinde hızlı bir inanç revizyonunun oluşmasına neden olmuştur. Bu değişimde Serbedârîlerin katkıları da oldukça fazladır. Zira İzzeddin Sovgandı'nin müriti olarak Şîâ öğretilerini kendisine rehber edinen ve bunu her fırsatta halka aşıl原因 Seyyid Kıvâmeddin, siyasi bir temele oturttuğu bu inancın Mâzenderân'da kök salmasına olanak sağlamıştır.

Bâvendîlerin yıkılmasıyla Kiyâlar adı verilen yerel bir hanedanın güçlenmesi söz konusudur. Kiyâlar güçlü bir devlet özelliğinde olmayıp kendi içerisinde de farklı gruplaşmalar yaşamıştır. Bu durum zaman zaman Kiyâlar arasında çatışmalara neden olmuştur. Ta ki Seyyid Kıvâmeddin Marâşî'nin Mâzenderân'a geliş sürecine kadar uzayan iç çatışmalar, Marâşî devletinin kurulmasının ardından duraksamış ve Kiyâlar, kendi sorunlarını bir kenara bırakarak ortak hareket etmeye karar vermişlerdir. Zira güçlü bir devletin oluşumu söz konusudur. Artık hedef Sâdât-ı Marâşîler'dir. Onlarla birçok siyasi ve dinî içerikli savaşlar yaşayan Kiyâlar, hanedanlıktan öteye geçemediklerinden olsa gerek Marâşîlere karşı tutunamamışlardır. Bölgeyi terk etmek zorunda kalan Kiyâlar, sonrasında sürgün misali farklı coğrafyalarda zaman zaman görülseler de varlıklarını bir süre daha sürdürmeyi başarmışlardır.

⁵⁵ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 376.

⁵⁶ Kiyâ Voştasf'ın Seyyid Kemaleddin'den aman dilemesine rağmen o kaleyi yerle bir etmiş kale, Timur'un buraya geldiği zamanda ve Zahirreddin Marâşî döneminde de harabe şeklinde kalmıştır. Bkz; Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 376-377; Ajend, *a.g.e.*, s. 298.

⁵⁷ Kiyâ Voştasf'ın kızı Zahirreddin Marâşî'nin büyük annesidir. Bkz; Mar'âşî, *a.g.e.*, s. 376-377.

⁵⁸ Mar'âşî, *a.g.e.*, s. s.377.

Kaynakça

- AJEND, Yakûb, *Kıyam-ı Şiî Serbedârân*, Tahran 1363/1985.
- BAUSANI, Alessandro, "İlhanlı Hâkimiyeti Zamanında İran'da Din", (Trc. Mustafa Uyar), *AÜDTCF TAD*, (2002), S.32'den ayrı basım, ss. 223-231.
- BORZGER, Erdeşir, *Târîh-i Taberistan*, (Tsh. Muhammed Şükrî Fûmeşî), Neşr-i Resaneş, Tahran 1388.
- CALMARD, J., "Mar'ashis", *EI2*, C. VI, Leiden, 1991, ss. 509-518.
- COŞKUN, Derya, *Serbedârî Devletinin Siyasî, İçtimaî ve İktisadî Tarihi (1336-1382)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2016.
- DEVELLIOĞLU, Ferit *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2012.
- EL- MAR'ÂŞÎ, Seyyid Zahîrüddîn b. Nasîriddin b. Kemalüddin el- Hüseyinî b. *Târîh-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*, (Çev. Bern Dorn), St. Petersburg 1266/1850.
- , *Târîh-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*, (Yay. A. Şâyan), Tahran 1333hş.
- , *Târîh-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*, (Yay. Muhammed Hüseyinî Tesbîhî), Tahran 1345, 1361hş.
- , *Târîh-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*, (Yay. Menûcihr-i Sütûde), Tahran 1364hş.
- EL SEMERKÂNDÎ, Devletşah b. Alâüddeve Bahtışan Elgazî, *Tezkiretu 'ş-şuérâ*, (Çev. Necati Lugal), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.
- ERDEKÂNÎ, Hamide Tarakkî, "Serbedârân-ı Ser Be Dâr", *Mecelle-i Ferheng-i Pûya*, 15, Zemistan 1388, ss. 45-50.
- FASÎH-İ HAVAFÎ, Ahmed b. Celaleddîn Muhammed-i, *Mücmel-i Fasîhî*, III, (Neşr. Mahmud Ferruh), Kitâbfurûş-i Bâstâm, Meşhed 1339ş.
- GANÎ, Kâsım-ı, *Tarih-i İran der Asr-i Hafiz*, C. II, İntişarat-ı Zevvâr, Tahran 1356ş.
- HAKİKÂT, Abdurrafî, *Târîh-i Conbiş-i Serbedârân ve Diger Conbişha-yi İraniyan der Kurun-u Heştom Hicri*, İntişarat-ı İlmi, Tahran 1363hş.
- HÂNDMÎR, Gıyasüddin Hândmîr b. Hâce Humâmüddîn Muhammed b. Hâce Celaliddin Muhammed el Huseynî, *Târîh-i Habîbu's-Siyer fî Ahbârî Efrâdi'l-Beşer*, C. III, (Neşr. M. N. Debir Siyâkî), Kitâbfurûş Hayyam, Tahran 1362/1983.
- İBN-İ ARABŞAH, Ahmed b. Muhammed b. Abdullah *Acâibu'l-makdûr fî nevâib-i Teymûr*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2012.
- İBNÜ'L-ESİR, İzzettin Ali b. Muhammed, *el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi*, (Çev. Ahmet Ağırakça vd.), C. X, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008.
- KANAR, Mehmet, *Farsça- Türkçe Sözlük*, Say Yayınları, İstanbul 2010.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Anadolu'da İslamiyet*, Akçağ Yayınları, Ankara 2005.
- MEHCURI, İsmail, *Târîh-i Mâzenderân*, C. II, İntişarat-ı Tus, Tahran 1380hş.

- MERÇİL, Erdoğan, “Serbedârîler”, *TDVİA*, C. XXXVI, ss. 549-550.
- MEŞKÛR, Muhammed Cevad, *Ferheng-i Fırak-i İslâmî, Âsitân-ı Kudsi Razavî*, Meşhed 1372.
- NURÎ, Nizamüddin, “Vech-i Tesmiye-i Taberistan ve Mâzenderân”, *Tahran Üniversitesi İnsani İlimler ve Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. CLXXXIII, 1386hş, ss.193-201.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2006.
- , “Mar’aşî”, *DİA*, C. XXVIII, TDAV Yayınları, Ankara 2003.
- , “Taberistan”, *DİA*, C. XXXIX, İstanbul 2010.
- PETROUSHEVSKY, I. P. *Nihzet-i Serbedârân-ı Horasan*, (Çev. Kerim Keşâverz), İntişârât-ı Peyâm, Tahran 1351hş.
- , *Keşâverzi ve Münesabât-ı Erzî İnan der Ahdî Moğol*, (Trc. Kerim Keşâverz), C. II, İntişârât-ı Nil, Tahran 1355hş.
- PURGÂRÎ, Salih, “Nigahi be Coğrafya-yi Tarih-i Taberistan der Kurun-u Evvel-i Hicri”, *ez-Zehra Üniversitesi İnsani İlimler Araştırma ve İlim Dergisi*, S. XVIIIXVIII, 1375hş, ss. 33-56.
- RABINO, H. L., *Mazandaran and Astrabad*, London, 1928.
- RENÇBER, Ali, *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi (1220-1392)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2015.
- SECADÎ, Seyyid Muhammed Tâki, *Tarih-i Coğrafya-yı Tarih-i Ramsor*, İntişarat-ı Muin, Tahran 1378.
- SEMERKANDÎ, Kemâluddîn Abdurrezzâk, *Matla’u’s-sa deyn ve Mecma’u’l-bahreyn*, (Neşr. Adulhuseyn Nevâî), C. I, Tahran 1974.
- SPULER, Berthold, *İnan Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri 1220-1350*, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara 2011.
- STRANGE, Guy Le, *Serzemin-i Hilafet-i Şarkî*, (Çev. Mahmud İrfan), Şirket-i İntişarat-ı Ulum-u Ferhengi, Tahran 1377.
- ŞAHİN, Mustafa “Mâzenderân’da Yerli Bir Aile: Celâvîler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı/No: 13, Ekim 2017, ss. 194-230.
- ŞEHRİSTANÎ, Seyyid Muhammed Ali, *Serbedârân-ı Horasan ve Mâzenderân*, Çaphane-i Sitare, Tahran 1375hş.
- The Cambridge History of İnan*, C. VI, (Ed.Peter Jackson), Cambridge University Press, Cambridge 1986.
- YEZDÎ, Şerefüddin Ali, *Emîr Timur (Zafernâme)*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2013.